Отримано: 13 березня 2018 р.

Прорецензовано: 15 березня 2018 р.

Прийнято до друку: 19 березня 2018 р.

e-mail: julia_artemova@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-1(69)/1-11-14

Артемова Ю. І. Поняття про лінгвокультурему в контексті міжкультурної комунікації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія».* Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 1, березень. С. 11–14.

УДК: 81:008

Артемова Юлія Ігорівна,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ПОНЯТТЯ ПРО ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМУ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядається поняття базової одиниці лінгвокультурології – лінгвокультуреми, що акумулює в собі як власне мовні уявлення, так і тісно пов'язане з ними позамовне культурне середовище. Розкриваються особливості лінгвокультуреми як основного джерела пізнання духовної культури етносу і кращого розуміння його суспільного устрою в процесі міжкультурної комунікації. Проаналізовано праці вітчизняних та закордонних мовознавців, що працювали у сфері лінгвокультурології, показано розбіжності в їх поглядах на виокремлення та визначення основної лінгвокультурологічної одиниці. Доведено важливість розуміння інформації, що несе в собі лінгвокультурема для успішного міжкультурного спілкування.

Ключові слова:*лінгвокультурологія, лінгвокультурема, міжкультурна комунікація, концепт, мовна картина світу.*

Артемова Юлия Игоревна,
Ровенский государственный гуманитарный университет, г. Ровно

ПОНЯТИЕ О ЛИНГВОКУЛЬТУРЕМЕ В КОНТЕКСТЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

В статье рассматривается понятие базовой единицы лингвокультурологии – лингвокультуремы, которая аккумулирует в себе как собственно языковые представления, так и тесно связанную с ними внеязыковую культурную среду. Раскрываются особенности лингвокультуремы как основного источника познания духовной культуры этноса и лучшего понимания его общественного строя в процессе межкультурной коммуникации. Проанализированы труды отечественных и зарубежных лингвистов, работавших в сфере лингвокультурологии, показано разногласия в их взглядах на выделение и определение основной лингвокультурологической единицы. Доказано важность понимания информации, что несет в себе лингвокультурема для успешного межкультурного общения.

Ключевые слова:*лингвокультурология, лингвокультурема, межкультурная коммуникация, концепт, языковая картина мира.*

Yuliia Artemova,
Rivne State University of Humanities, Rivne

THE CONCEPTOF LINGUOCULTUREME IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION SUMMARY

The article deals with the concept of the basic unit of linguoculturalstudiesling – uoculturеme, which accumulates in itself both the linguistic representations and closely connected with them extra-language cultural environment. The peculiarities of linguocultureme as the main source of knowledge of the spiritual culture of the ethnos and a better understanding of its social structure in the process of intercultural communication are revealed. The works of domestic and foreign linguists working in the field of linguocultural studies have been analyzed; differences in their views on the identification and definition of the main linguocultural unit are shown. Culture has mental and symbolic levels. The basic unit of the mental level is the concept, and as a consequence, the entire culture is understood as a set of concepts and relations between them. The basis of the symbolic level of linguocultural studies is identified as linguocultureme, a unit that combines linguistic and non-linguistic content. The theoretical comprehension of this concept, a deep understanding of the information that carries linguocultureme in itself, creates favourable conditions for successful intercultural communication.

Key words: *linguocultural studies.linguocultureme, intercultural communication, concept, linguistic world view.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Теорія міжкультурної комунікації як специфічної суб'єктної взаємодії, в якій відбувається обмін інформацією, досвідом, уміннями й навичками носіїв різних культур, за останній час зазнала значного розвитку. Основні проблеми та питання теорії міжкультурної комунікації привертають до себе все більшу увагу науковців, що збагачують її глибоким проникненням у сутність комунікаційних процесів, проявів культурної ідентичності. Лінгвокультурологія як наука, що вивчає мову як феномен культури репрезентує бачення світу крізь призму національної мови, коли мова виступає як виразник особливої національної ментальності. Застосування саме лінгвокультурологічних принципів та прийомів при вивченні міжкультурної взаємодії є надзвичайно актуальним сьогодні. Відомо, що між різними культурами є риси подібності та відмінності. Тож лінгвокультурологічний підхід до теорії міжкультурної комунікації передбачає виявлення цих відмінних рис; виокремлення лінгвокультурних одиниць, які в концентрованому вигляді виражають специфічний досвід народу, що цією мовою користується. Неоднозначність та розбіжність у підходах та визначеннях такої одиниці викликає необхідність конкретизації даного поняття.

Орієнтуючись на комплекс понять та знань лінгвокультурології, **нашою метою** є з'ясувати особливості виокремлення основних її одиниць – лінгвокультурем, як базових складових мовної картини світу окремого народу, та довести, що лінгвокультуреми є основним джерелом пізнання духовної культури етносу і тим самим кращого розуміння його соціокультурного буття в процесі міжкультурної комунікації. Отже, «питання, як досягти успіху/бажаного результату в контактах з особами, що представляють інший культурний простір, набуло особливої актуальності і його значущість постійно зростає» [3, с. 26].

У наш час простежується тенденція до значної активізації наукових, економічних та культурних контактів країн. В умовах світової глобалізації, що зумовлена розвитком економічних зв'язків, удосконаленням транспортних сполучень, значним впливом засобів масової інформації та всесвітньої інтернет-мережі відбувається зближення націй у цілісну світову систему. Така інтеграція сприяє численній міграції людей та розширенню культурних контактів між народами світу. Міжкультурна комунікація як специфічне явище вивчається на міждисциплінарному рівні, у співвідношенні таких галузей знань, як філософія, психологія, культурологія, лінгвістика, соціологія, антропологія та ін. В умовах міжкультурної комунікації народів постає гостра необхідність вивчення особливостей взаємозв'язків мови та культури кожного окремого народу. Існує велика потреба у дослідженні універсальних і специфічних характеристик поведінки та спілкування різних народів при вирішенні тих чи інших питань, «потреба знати заздалегідь ті ситуації, в яких велика ймовірність міжкультурного нерозуміння, важливість визначення і точного позначення тих культурних цінностей, які лежать в основі комунікативної діяльності» [6, с. 73].

Хоча лінгвокультурологія не займається питаннями взаємовпливу і взаємопроникнення різних мов і культур, проте вона вивчає становлення мовної картини світу та поняття мовної особистості як вагомих соціолінгвістичних та загальномовознавчих проблем. Лінгвокультурологія – «наукова дисципліна синтезуючого типу, що характеризується, перш за все, цілісним, паритетним і системним розглядом культури і мови як сукупності одиниць (лінгвокультурем), що утворюють польові структури» [2, с. 4]. Об'єктом вивчення лінгвокультурології є елементи і мови, і культури певного народу, а також їх взаємодія та взаємозалежність. У зв'язку з цим великого значення набуває теоретичне осмислення усіх можливих підходів, принципів, наукових парадигм, що дозволять показати реальну взаємодію мови й культури. Лінгвокультурологічні дослідження направлені на дійсну систему культурних цінностей, що сформована в сучасному житті суспільства, орієнтовані на об'єктивну та повну інтерпретацію наявної інформації про явища і факти із різних сфер культурного життя країни.

Аналіз останніх досліджень із проблематики роботи. До витоків європейської лінгвокультурології відносимо праці Ф. де Сосюра, Р. О. Якобсона, Р. Барта, Т. ван Дейка. Авторитетним теоретичним джерелом, з якого беруть початок більшість сьогоднішніх лінгвокультурологічних праць є дослідження фундаментальних проблем взаємозв'язку мови, культури і мислення Вільгельма фон Гумбольдта – вчення про дух народу і внутрішню форму мови як вираження індивідуального, самобутнього світосприйняття. В. фон Гумбольдт перманентно наголошував на нерозривності понять «мова» і «народ», «мова» і «культура» [4, с. 38]. Із його досліджень випливає, що, «будучи середовищем нашого існування, мова не існує без нас як об'єктивна даність, вона знаходиться в нас самих, в нашій свідомості, нашій пам'яті; вона змінює свої обриси з кожним рухом думки, з кожною новою соціально-культурною роллю» [8, с. 46]. Отож, наголошуючи на тому, що не лише культура певного народу має вплив на його мову, а й навпаки – мова значно впливає на культуру, вели свої дослідження науковці Е. Сепір і Б. Уорф. Вони розробили так звану гіпотезу лінгвістичної відносності, «в основі якої лежить переконання, що люди бачать світ по-різному – крізь призму своєї рідної мови. Для її прихильників реальний світ існує постільки, поскільки він відбивається в мові. Але якщо кожна мова відображає дійсність притаманним тільки їй способом, то, отже, мови розрізняються своїми «мовними картинами світу»»[8, с. 46].Лінгвокультурний підхід розглянутий у працях Н. Арутюнової, А. Вежбицької, В. Воробйова, В. Карасика, Ю. Караулова, В. Маслової, Ю. Степанова, В. Телії, С. Тер-Мінасової, М. Стернина тощо.

Існує велика необхідність вивчення діалогу національних культур для взаєморозуміння народів саме крізь призму лінгвістичних досліджень та аналізу мовної картини світу окремого народу. Лінгвокультурологія, на відміну від інших суміжних галузей (лінгвокраїнознавства, етнолінгвістики, етнопсихолінгвістики, соціолінгвістики), має на меті цілісне теоретично-описове дослідження об'єктів як функціонуючої системи культурних цінностей, що відображаються в мові, контрастивний аналіз лінгвокультурологічних сфер різних мов та характеризується, перш за все, системним і цілісним аналізом культури і мови як сукупності одиниць. Саме виявлення у співвідношенні мови та культури певного народу таких значущих одиниць – лінгвокультурем – дозволяє вивчити лінгвокультурні домінанти, які, з одного боку, репрезентують культуру суспільства, а з іншого, є їх вербальним вираженням. «Дослідження мови в аспекті лінгвокультурології дозволяє з'ясувати лінгвокультурну специфіку певної нації та проаналізувати її етносвідомість і мовомислення; встановити розвиток лінгвокультурного статусу народу; описати культурні компоненти в семантиці мовних знаків і текстів, в тому числі збережені в мові культурні коди тощо» [10, с. 57].

В. В. Воробйов зазначає, що «при вивченні взаємозв'язку і взаємодії мови і культури як комплексної проблеми виявляється доцільним виділення особливої одиниці, що синтезує в собі обидва феномени, які корелюють між собою» [2, с. 44]. Мовознавець називає такі одиниці лінгвокультуремами і вперше вводить в науковий обіг даний термін, визначаючи його як «діалектичну єдність лінгвістичного і екстралінгвістичного (понятійного і предметного) змісту» [2, с. 45]. На відміну від слова і лексико-семантичного варіанту як власне мовних одиниць, лінгвокультурема включає в себе сегменти не тільки мови (мовного значення), але і культури (позамовного культурного сенсу), що репрезентується відповідним знаком.

Існують, проте, певні проблеми у сфері лінгвокультурології як відокремленої галузі знань, що проявляються, передусім, у недосконалості її термінної системи та, як наслідок, сплутуванні основних лінгвокультурологічих понять. Різноманітність методів і прийомів, що застосовуються в лінгвокультурології обумовлює використання в дослідженнях термінів різних теорій. З одного боку, це збагачує науковий пошук, з іншого створює ряд проблем. Неправильне розуміння термінів іноді призводить до ототожнення абсолютно різних явищ: концепт – образ – слово; образ – лінгвокультурема; концепт – символ і т. д. Тому слід коректновикористовувати терміни, щоб уникнути ускладнення наукових проблем. До основних одиниць ментального рівня відносяться: архетип, концепт, культурна установка, ідеологема, уявлення, стереотип та ін. «В лінгвокультурології використовують цілий ряд термінів, які застосовуються в ході аналізу, позначають конструкти: лінгвосеміотичний ряд, тезаурус культури, картина світу, лінгвокультурема, міфологема, культурно-когнітивна база та ін.» [11, с. 115]. Тож існує велика необхідність чіткого окреслення базової одиниці дослідження, яка б синтезувала у собі елементи мови і культури і стала основою понятійно-термінологічного апарату дисципліни, «в семантиці якої б зливались денотація і конотація, знання про світ та суб'єкт, що його пізнає» [2, с.10].

В. А. Маслова у своїх лінгвокультурологічних дослідженнях послуговується терміном «лінгвокультурний концепт» і зазначає, що це – «культурно-ментально-мовна одиниця, яка лежить у свідомості, детермінується культурою і реалізується

в мові» [8, с. 16]. Дослідниця аналізує дані одиниці як такі, що «набули символічного, еталонного, образно-метафоричного значення в культурі й узагальнюють результати власне людської свідомості, тобто це безеквівалентні одиниці; міфологізовані одиниці; пареміологічні одиниці; символи, стереотипи, ритуали, еталони; образи; стилістично марковані одиниці; етикетні мовні одиниці; одиниці, що належать до християнської культури» [8, с. 36].

С. Я. Єрмоленко наголошує, що лінгвокультуреми – це етнопсихолінгвальні явища – одиниці мовної картини світу. Такий підхід до розгляду мовної картини світу є незвичним, адже до цього «мовна картина світу членувалась на такі одиниці: концепти, фрейми, сценарії» [5, с. 95]. Одиницями мовної картини світу також визначаються лексичні парадигми, побудовані за принципом організації тематичних груп лексики; «лексико-синонімічні ряди; семантичні поля, що об'єднуються навколо ядерного слова-поняття; лексико-асоціативні поля тощо [5, с. 98].

О. О. Селіванова визначає термін «лінгвокультурема» як мінімальний мовно-знаковий носій етнокультурної інформації, міжрівнева одиниця так званого лінгвокультурологічного поля, яке належить до мовно-культурної компетенції людини. О. О. Селіванова зазначає, що лінгвокультурема «не є одиницею мовної системи, а лише базовим терміном лінгвокультурології і служить на позначення одиниці вербалізації культурного змісту». Планом форми лінгвокультуреми може бути як лексема, так і словосполучення і навіть цілий текст. Планом її змісту є культурна інформація, як «сукупність культурно маркованих знань й уявлень носіїв певної етнічної культури» [9, с. 298].

Існує також інше визначення поняття мовного вираження культурного концепту як альтернативне позначення змісту лінгвокультуреми. Запропонований термін лінгвістами Є. М. Верещагіним, В. Г. Костомаровим, Н. Д. Бурвіковою є спробою уникнути багатозначності терміну «концепт», одне зі значень якого і є змістовна сторона лінгвокультуреми. Вони впроваджують термін «логоепістема», під яким розуміють «знання, що несе слово як таке – своєю внутрішньою формою, індивідуальною історією, власними зв'язками з культурою» [1, с. 7]. В. І. Карасик у зв'язку з цим не вважає за необхідне виводити поняття «концепт» із обігу в лінгвокультурології, адже дане поняття не є тотожним у лінгвістиці, логіці, психології та культурології. Він наголошує на тому, що «логоепістема зорієнтована на слово як основний носій знання, сконцентрованого в лексичному значенні і пов'язаного з усім багатством даної культури. Зміст концепту виражається не тільки словом, оціночні характеристики концепту, що становлять суть цього ментального утворення при лінгвокультурному зіставленні, розкриваються в тлумаченні, в тексті»[6, с.114].

В. І. Карасик, наголошуючи у своїх дослідженнях на багатозначності поняття «концепт», аналізує його з точки зору когнітивної лінгвістики, психолінгвістики та, зрештою, лінгвокультурології. У його розумінні основною одиницею лінгвокультурології є культурний концепт – «багатовимірне смислове утворення, в якому виділяються ціннісна, образна і понятійна сторони [6, с. 91]. Великого значення мовознавець надає концептуалізації дійсності, що здійснюється як її позначення, вираження і опис. Вираження концепту – це вся сукупність мовних і немовних засобів, які прямо або побічно ілюструють, уточнюють і розвивають його зміст. Культурний концепт має кілька пов'язаних між собою, але відокремлених параметрів і «набуває ім'я, якщо концептуалізована сфера осмислена в мовній свідомості й одержує однослівне позначення». Лінгвокультурний підхід до розуміння концепту, у дослідженнях В. І. Карасика являє собою конкретизацію вивчення культурних концептів з точки зору їх ціннісного компоненту, тобто «зіставлення відношення до тих чи інших предметів, явищ, ідей, які представляють цінність для носіїв культури» [6, с. 98].

Про важливість дослідження концепту як центрального поняття лінгвокультурології також наголошує мовознавець В. І. Кононенко. Він вважає, що вивчення духовно-культурних концептів здійснюється в різних напрямах і аспектах, серед яких провідне місце посідає наукова галузь – лінгвокультурологія. Науковець не погоджується із розумінням концепту лише як ідеї або поняття, але зазначає, що також не можна обмежитись опертям лише на лексико-семантичну характеристику слова-поняття. Тож «коли йдеться про той чи той концепт, виражений іменем, його характеристика має супроводжуватися встановленням його відношень з іншими компонентами «ситуації», ширше кажучи, з текстом» [7, с. 7].

Через невизначеність багатьох основоположних для лінгвокультурології категорій, а, передусім, її основної одиниці дослідження, що поєднувала б у собі мовно-культурні елементи бачимо неоднозначність у поглядах мовознавців. Більшість лінгводидактів роблять акцент на тому, що лінгвокультурологічні одиниці є результатом специфічної компресії так званих «фонових» знань і являють собою вербальні знаки національної культури. Ці слова-знаки або символи дослідники називають по-різному, але спільним у визначенні таких одиниць є те, що вони конденсують в собі певну інформацію про національну культуру. Базовою одиницеюпонятійно-термінологічного апарату лінгвокультурології також називали й такі поняття: «етнокультурознавча лексика», «знаки етнокультури», «етнокультурні концепти», «культурно марковані одиниці», «слова з національно-культурним компонентом семантики», «мовні знаки національної культури», «мовно-естетичні знаки національної культури», «національно-культурні одиниці», «культуреми». Отож виникає проблема обмеження кола наукового пошуку лінгвокультурології, об'єктом її вивчення помилково вважають лише ту частину позамовного світу, «предмети» якого є вербалізованими духовно значущими для того чи іншого мовно-культурного колективу цінностями.

Зважаючи на те, що культура має ментальний і знаковий вимір, в лінгвокультурологічну аналізі слід чітко розрізняти одиниці і застосовувати до них інструментарій ментального і знакового рівня. Основною одиницею ментального рівня є концепт, і, як наслідок, вся культура розуміється як сукупність концептів та відносин між ними. При вивченні концепту як головного осередку культури в ментальному світі людини увагу слід приділяти культурній інформації, яку він передає. Концепт як одиниця культури – це фіксація колективного досвіду, який стає набутком окремого індивіда. Основою ж знакового рівня лінгвокультурології все ж будемо вважати лінгвокультурему як одиницю, що поєднує в собі мовний та позамовний зміст, як сукупність форми і змісту мовногознака, і культурного навантаження що несе цей знак. В терміні «лінгвокультурема», на нашу думку, найбільш точно та концентровано відображено сутність феномену поєднання як власне мовного вираження, так і тісно пов'язаного з ним позамовного культурного середовища. Слідом за В. В. Воробйовим, ми схильні вважати, що лінгвокультурема володіє конотативним сенсом, а іноді й не одним, який може не завжди актуалізуватися в свідомості суб'єкта, що сприймає її (особливо іншомовного) та «живе до тих пір, поки живе контекст, який її породив» [2, с.13].

Остаточним та основним результатом будь-якої комунікації є не лише розуміння мови як такої, а й засвоєння позамовної інформації, в тому числі і культури, в межах якої відбувається це спілкування. Ступінь розуміння змісту реалій і

концептів культури однієї мови представниками іншої під час спілкування з носієм даної мови залежить від рівня їх лінгвокультурологічної компетенції та від вміння виявляти притаманні чужій мові лінгвокультуреми. Укладені в лінгвокультуреміпонятійно-предметні відмінності яскраво виявляються під час зіставлення їх в різних мовах, що дає можливість отримати уявлення про культурну специфіку того народу, з представником якого відбувається комунікація. Зазвичай поняття відображені лінгвокультуремами, що характерні для соціокультурного буття одного народу, є відсутніми в інших мовних картинах світу, а тому їх розуміння потребують знань із різних сфер розвитку людства. Пояснення цих понять вимагає звернення до історії, психології, філософії того чи іншого народу.

Висновки. Отже, лінгвокультурема – це концентроване джерело інформації про цінності, норми поведінки, становлення і розвиток, особливості світобачення певного народу. Тож теоретичне осмислення даного поняття, відмежування його від інших категорій лінгвокультурології, глибоке розуміння тієї інформації, яку несе в собі лінгвокультурема створює сприятливі умови для вдалого спілкування представників різних культур, тобто успішної міжкультурної комунікації.

Перспективи подальших досліджень. Важливим є завдання проаналізувати це поняття саме в лінгвокультурологічному аспекті, існує потреба в узагальненні всіх значень, що несе в собі концепт та вивчити мовне вираження цих значень – лінгвокультурему, як основну одиницю лінгвокультурології. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні лінгвокультурем, притаманних одній мові та їх функціонування в інших лінгвокультурних спільнотах на конкретних літературних творах. Адже щоб пізнати культуру нації, необхідно детально з'ясувати ментальні процеси, які вербалізуються певними мовними засобами, і навпаки.

Література:

1. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. В поисках новых путей развития лингвострановедения: концепция речеповеденческих тактик. М. : Ин-т рус.яз. им. А. С. Пушкина, 1999. 84 с.

2. Воробьёв В. В. Лингвокультурология (теория и методы) : монография. М. : Изд-во РУДН, 1997. 331 с.

3. Гавриш М. М. Лінгвокультурологічні знання як один з чинників міжкультурного порозумінням. Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ [Електронний ресурс]: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (21 березня 2017 р.). К. : КНЕУ, 2017. С. 25-30.

4. Гумбольдт В. О различиистроениячеловеческихязыков и его влиянии на духовноеразвитиечеловечества / Избр. труды по языкознанию. М., 1984. 400 с.

5. Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картинисвіту. Мовознавство. 2009. № 3-4. С. 94-103.

6. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.

7. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу : монографія / Київ-Івано-Франківськ, 2004. 248 с.

8. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб.пособие для студ. высш. учеб, заведений М. : Издательский центр «Академия», 2001. 208 с.

9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

10. Совтис Н. М. Поетична мова Л. Е. Венглінського в контексті лінгвокультурного діалогу України та Польщі. Київ : ПП «ТД «Едельвейс і К», 2015. 352 с.

11. Токарев Г. В. В развитие учения В.Н. Телия о языке культуры: квазиэталоны. Язык, сознание, коммуникация : сб. статей. М. : МАКС Пресс, 2013. Вып. 46. С. 113-121.